

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A BÁCS-KISKUN MEGYEI CIGÁNSÁG INTEGRÁLÁSA A SZOCIALIZMUS KORAI IDŐSZAKÁBAN (1946–1965)

Bevezetés

A Magyarországon élő kisebbségek közül a cigányság az, amelynek történetéről mindmáig a legkevesebbet tudjuk, ugyanakkor ez az a kisebbség, amelyik szám szerint a legnagyobb, és folyamatosan növekvő arányszámú. Mindezeket kiegészíti a nagy mértékű, és egyáltalán nem csökkenő előítélet, amellyel a többségi társadalom viseltetett – és viseltetik manapság is – a romákkal szemben. A romákkal sohasem bántak kesztyűs kézzel a politikai döntéshozók. Mindezek ellenére – vagy ennek következtében – a cigányok életvitele az évszázadok folyamán nagyon keveset változott a XX. század derekáig.

Falvak, városok külterületein, rosszabb esetben a települések melletti erdős, bozotos vidékeken éltek putrijaikban vagy sátraikban meghúzva magukat, elképesztő körülmények között. Életmódjukban lassú változás a szocializmus hullámaival köszöntött be, ekkortól kezdve tudatosan próbálták javítani életkörülményeiket, és intézkedések sorozatát hozták a társadalomba való integrálásuk érdekében. Tény, hogy a szocializmus évtizedei alatt a cigányok nagy többsége dolgozott és letelepült. A vándorló cigány életmód gyakorlatilag megszűnt az 1980-as évek végére, és a cigánytelepek száma is jelentősen csökkent. Elmondható, hogy a cigányság életlehetőségei jelentősen javultak 1956 és 1990 között, hogy aztán az 1989–1990-ben végbement rendszerváltozás után ismét hasonló állapotok uralkodjanak el rajtuk, mint amit a második világháború után már – kis túlzással – megéltek. Tanulmányomban könyvészeti és levéltári források alapján kívánom bemutatni a cigányság helyzetét Bács-Kiskun megyében a második világháborútól – a területi és időbeli korlátok miatt – 1965-ig.

A cigányság helyzete a második világháború után

Országos szinten vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az 1940-es évek végén a cigányok helyzete korántsem mondható rózsásnak. 1946-ban két faluban is pogromok voltak.¹ Ezek mellett a megalázások és üldözések más formái is előfordultak, hiszen még voltak nyilvános fürdetések, borotválások is.² 1947-ben a központi államigazgatás is meg akarta oldani, vagy legalábbis tervezeteket készített a cigánykérdés tárgyában, amelynek során kiadásra került a 165 106/1947. belügyminiszteri rendelet a kóborló cigányok ellenőrzéséről, amely ellenőrzéseket a csendőrök a ci-

---

¹ BÁRSONY János, 2008. 232. o.

² Uo. 226. o.

gánytelepekre is alkalmazták.³ Ezt lényegében kiegészítette egy sajtóvita, amely 1947–1948-ban zajlott a 'Cigánykérdés megoldása' címmel a Népegészségügy című folyóiratban.⁴ Ezekben a cikkekben, tanulmányokban olyan véleményeket olvashatunk, minthogy el kell szigetelni, táborokba kell zárni a cigányokat. Tehát a kor „szóvivői” ebben látták a probléma megoldási lehetőségeit. Ne feledjük, hogy mindez a holokauszt után pár évvel került a sajtó hasábjaira! Mindezek ellenére találkozhatunk pozitív tartalmú hozzászólással, illetve tanulmánnyal is, hiszen Kálmán András cikkében egyértelműen a cigányok jogegyenlősége, és asszimilálásuk mellett érvelt.⁵ Egyetérthetünk azzal a véleménnyel, hogy tanulmánya lényegében hatástalan maradt a korszak politikai vezetői és véleményformálói körében.⁶

A második világháború után megtörtént a várt földosztás⁷, amelyből a romák gyakorlatilag teljesen kimaradtak, hiszen mindössze 5–6%-uk kapott valamekkora földet, házhelyet viszont nem kaptak. Elmondható tehát, hogy ez a folyamat sem járult hozzá érdemben a cigányság társadalmi felemelkedéséhez. A nagybirtokrendszer megszűnésének végére a cigányok bérmunkássá váltak, attól függetlenül, hogy tudták volna, mit is jelent ez, pedig meglátásom szerint ez volt az a pont, ahol a cigányság elindulhatott volna a polgárosodás, vagy legalábbis az integráció rögzös és nem éppen könnyű útján. Ezzel azonban nem éltek, vagy pontosabban fogalmazva, nem tudtak élni. Sem iskolázottságuk, sem anyagi helyzetük, de ami a legfontosabb, mentalitásuk, gondolkodásmódjuk sem tette lehetővé, hogy kitörjenek az addigi életkörülményeikből. A külső segítség – a föld megléte – pedig kevésnek bizonyult.

A valóságban a cigányok mélyszegénységben éltek, életkörülményeik meg sem közelítették a többségi társadalom helyzetét. Ki lehet mondani, hogy az előítéletek, amelyek a korábbi évszázadok alatt alakultak ki, egyáltalán nem csökkentek. De mi volt az oka annak, hogy a cigányok ilyen borzalmas körülmények között éltek? Egyrészt az, hogy az 1950-es évek Magyarországon mindenki szegénységben élt. Az erőltetett iparosítást a folytonos reálbércsökkenésre, és a mezőgazdaság kiszípolozására alapozták, amely így lényegében minden társadalmi csoportot hátrányosan érintett. A romákra mindez hatványozottan volt igaz, hiszen ők a korábbi évtizedekben is igen nagy nyomorban tengődtek. Ennek több oka is volt. Egyrészt az, hogy a két világháború között a nagybirtokon dolgoztak, de mindig áron alul fizették meg őket. A falu szélén éltek putrijaikban, hiszen a faluba nem költözhettek be. Ezekből alakultak ki a cigánytelepek.

³ BÁRSONY János, 2008. 240. o.

⁴ Az újságcikkeket részletesen bemutatja: BÁRSONY János, 2008. 244–251. o.

⁵ KÁLMÁN András, 1946. 656–658. o.

⁶ BÁRSONY János, 2008. 237. o.

⁷ A földosztásról a 600/1945. sz. miniszteri rendelet rendelkezett, ezt szentesítette később az 1945. évi VI. törvény. Lásd erről: ROMSICS Ignác, 2001. 283–285. o.

A szocializmus lépései a romák élethelyzetének javítására

Első állításom az, hogy a szocializmus négy évtizede alatt, egészen pontosan az 1956-os forradalom és szabadságharc utáni időszaktól kezdődően többet fejlődtek a cigányság életkörülményei és életviszonyai, mint az azt megelőző két évszázadban összesen. Az 1956-os eseményeknek döntő jelentőségük volt. Nem azért, mintha a cigányok tömegestül lettek volna az elnyomó gépezet tagjai, és segítettek volna a pártnak megőriznie hatalmát, és ezért ilyen módon kaptak volna kárpótlást, hanem azért, mert az 1956-os események után minden európai hatalom, az ENSZ és az Egyesült Államok is Magyarországra figyelt, és így a cigányok munkatáborba zárása fel sem merülhetett.⁸ Az éppen csak megalakult Kádár-kormányának a nemzetközi szinten ki kellett harcolnia a diplomáciai elismertséget, ebből következően drasztikus lépéseket nem tehetett a cigányhelyzet megszüntetésére. A probléma – tehát a cigánykérdésbe adminisztratív úton való beavatkozás – azonban valós volt, gondolkodjunk csak a fekete személyi igazolványok ügyére, amelyet az 512/9/1953. számú Minisztertanácsi határozat rendelt el.⁹ E szerint személyi igazolvánnyal kell ellátni minden magyar állampolgárt, kivéve az elmebetegeket és a 16 év alatti fiatalokat. A probléma a cigányokkal, különösen a kóbor cigányokkal szemben fogalmazódott meg. Azok a kóbor cigányok, akik lakó- és munkahelyet nem tudtak igazolni, eddig nem kaptak semmilyen igazolványt. Az új rendelet értelmében őket is el kellett látni egy évig érvényes ideiglenes személyi igazolvánnyal. Ez volt az ún. „fekete személyi igazolvány”, hiszen fekete volt a színe, ellentétben a hagyományos bordó igazolvánnyal. Nyugodtan kijelenthetjük azt, hogy az 1956-os eseményekig a cigányproblémát a korábbi évek, évtizedek eszközeivel akarták megoldani. Ezek az eszközök pedig az internálást és a munkatáborokba zárást is magukban foglalták.

Mégis, akkor mire lehet alapozni azt a kijelentést, hogy a cigányok helyzete sokat javult 1956 után? Minek volt ez köszönhető? Elsősorban annak, hogy a döntéshozók részéről mentalitásbeli változások következtek be. A legnagyobb változás az volt, hogy a kommunista rendszer és politikusai tenni akartak azért, hogy a cigányok életkörülményei javuljanak. Például tanfolyamokat akartak szervezni, hogy csökkentsék a nagymértékű analfabetizmust a cigányság körében, házhelyeket és munkát akart adni a cigányoknak a Népművelési Minisztérium, kisipari szövetkezeteket akartak létrehozni számukra, ahol tovább űzhetik a hagyományos cigány szakmákat. A dolog pikantériája az, hogy ezek a szép és hasznos ötletek csak elméletben léteztek, gyakorlati megvalósulásuk viszonylag ritkán és csak részben következett be.¹⁰

A második világháborút követően kialakult kommunista rendszer ideológusai szerint az 1950-es évek közepére egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy az évek múlásával a cigányság semmit sem profitált abból, hogy egy egyenlőségre, egyenlősítésre épülő társadalmi modell került kialakításra. Kimaradtak a fölosztásból, a többségi társadalom továbbra is negatív érülettel viseltetett a cigánysággal szemben. 1957-re egyértelművé vált a pártapparátus számára is, hogy valamit tenni kell annak érdekében, hogy ez a helyzet érdemben változzon. Ezért először adatokat

⁸ A munkatábor szó egyáltalán nem túlzás, mint ezt kiválóan bizonyítja PURCSI Barna Gyula, 2004. 253–254. o.

⁹ Uo. 249. o.

¹⁰ Lásd erről: FEITL István, 2008. 257–272. o.

kértek a tanácsoktól, hogy felmérjék, milyen állapotban is van a magyar cigányság, hogyan rétegződik, milyenek az életkörülményeik, lakásviszonyaik, egészségügyi helyzetük stb. Ezek alapján különböző programokat akartak kidolgozni a cigányok élethelyzetének a javítására, ám – érdekes módon – ez mindig a helyi tanácsok, valamint a falusi és városi emberek ellenérzését váltotta ki.

Az MSZMP¹¹ vezetése, és különösen az apparátusban dolgozó szakemberek már 1955-ben elhatározták, hogy felmérést készítenek a cigány lakosság helyzetéről. Az 1956-os események miatt erre végül csak 1957 nyarán került sor. Ekkor a Munkaügyi Minisztérium két munkatársa, Bán Géza és Pogány György küldte el a tanácsoknak az általuk kidolgozott kérdőívet.¹² Ebben olyan kérdések szerepeltek, mint-hogy mekkora a cigányság száma és aránya az össznépelességen belül; milyen a társadalmi helyzetük; előfordul-e hátrányos megkülönböztetés velük szemben; részt vesznek-e a politikai életben; milyen a cigányok aránya a bűnözésben; milyen a gazdasági helyzetük, azon belül milyenek a foglalkoztatottsági mutatóik; vannak-e speciális cigány szakmák; van-e lényeges különbség a cigányság életmódjában, műveltségi, egészségügyi körülményeikben az iparosodott és a nem iparosodott vidéken élő cigányok között; milyen az egészségügyi helyzetük a nem cigányokhoz képest; vannak-e vándorcigányok az adott járásban; felmerült-e cigány iskolák kialakításának a lehetősége; a cigány fiatalok milyen arányban jutnak el szakmunkásképzőbe, vagy felsőoktatási intézménybe; és végül a tanácsok mit tettek, és mit kívánnak tenni a cigányság helyzetének a javítása érdekében, és mit várnak el a minisztériumoktól.¹³

A Bács-Kiskun megyei helyzet

A megyei tanács – miután egyesítette a városi és a járási tanácsoktól kapott adatokat – felküldte jelentését a minisztériumba.¹⁴ Ezek szerint Bács-Kiskun megyében 6451 cigány él, míg a megye lakossága 580 ezer főt tesz ki. A romák száma folyamatosan nő, kivéve Kalocsa városát. A cigányság azonban nem egységes etnikum. Társadalmi helyzetük alapján háromféle cigányt lehet megkülönböztetni, az oláh cigányokat, a zenész cigányokat, és végül az úgynevezett lókupec cigányokat. Meg kell jegyezni, hogy ez a hármas felosztás nemcsak a Bács-Kiskun megyei, hanem az országban élő cigányságra is vonatkozik többé-kevésbé.¹⁵

¹¹ Magyar Szocialista Munkáspárt, amely 1956 őszén alakult Kádár János vezetésével. Lényeges, hogy a cigányokkal kapcsolatos politikában mást képviselt az MSZMP, mint a korábbi kommunista párt, a Magyar Dolgozók Pártja. Pontosán ezt fejezi ki az, hogy 1956 után újfajta cigánypolitika került terítékre, mint az azt megelőző években.

¹² Ez a kérdőív nem hasonlít a mai szociológiai vizsgálatoknál alkalmazott kérdőívekre, csupán kérdéseket tartalmazott, amelyeket témák szerint csoportosítottak, és amelyekre szöveges válaszokat vártak a kérdésfeltevők.

¹³ POGÁNY György–BÁN Géza, 1958. 42–45. o.

¹⁴ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (a továbbiakban: BKMÖL) XXIII. 14. A Bács-Kiskun Megyei Tanács VB. Munkaerőgazdálkodási (1957-től Munkaügyi) Osztály iratai. 40 135/1957. iktatószámú irat.

¹⁵ Másfajta klasszifikációval is lehet találkozni a korabeli jelentésekben és a szakirodalomban is. Ez a felsorolás a letelepedés szerinti osztályozást követi a letelepült, a félig vándorló és a vándorcigányok terminusokat alkalmazva.

A válaszok alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a zenész cigányok már nem tekintik magukat cigánynak, de ami ennél is érdekesebb, hogy a magyarok is kezdik magyarnak tekinteni őket. A muzsikus cigányok kivételével a cigányok tehát mind cigánynak vallják magukat, különösen igaz ez akkor, ha szegénységüket akarják kidomborítani, vagy valamilyen anyagi előnyhöz akarnak jutni. A zenész cigányok már nem is beszélnek cigányul. A másik két réteg 40%-a beszéli a cigány nyelvet. Ami a nem cigányokat illeti, nagy az elkülönülés, a nem cigányok nem fogadják be a cigányokat, és nem tekintik egyenrangúnak őket magukkal. Ugyanakkor, ha egy cigány család letelepedik egy faluban vagy városban, és rendszeresen dolgozik, akkor a magyarok többsége elfogadja magával egyenrangúnak, és már nem a cigányt látja benne. Ez a későbbiekben is így volt, sőt, manapság is folytatódó tendencia. Ha egy roma átveszi a többségi társadalom szokásait, akkor a többségi társadalom szemében a származás már nem jelent semmit. Igazából a munkához való viszony határozza meg azt, hogy a magyarok kit fogadnak be és kit nem. Kétségtelen, hogy a cigányok komoly gazdasági-kulturális hátrányból indultak, ahogy ez már bemutatásra került.

A cigánysággal szembeni hátrányos megkülönböztetés nemcsak a nem cigányok részéről létező jelenség, hiszen a vállalatok sem akarják őket alkalmazni, vagy éppen a községi tanácsok nem teszik lehetővé a faluban való letelepedést.

A politikai életben nagyon csekély szerepet töltenek be, de ez a kulturális helyzetükből is adódik.

A megyei, illetve a községi tanácsok szerint nagyon nehéz a bűnözésben való részvételüket megállapítani. Kecskemét városban az összes bűncselekmények 25%-át cigányok követik el, de a bajai járásban és Baja városnál ez az arány már 50%. A kiskőrösi járásban 30%, Kalocsa városában viszont csak 1–2%-ra tehető a roma bűnözés. A többi járásban igen csekély a cigányok által elkövetett bűncselekmények száma, és azok is inkább kisebb kaliberű cselekményekből, például mezei lopásokból állnak.

A cigányság gazdasági helyzete sokkal rosszabb, mint a többségi társadalomé. Nyáron élnek jobban, ekkor idénymunkákat vállalnak. Megyei szinten csak 5% az, akinek eléri a gazdasági helyzete azt a szintet, ami a magyarokra jellemző. Ezek ruhakereskedéssel, ószerességgel foglalkoznak. Ismét kivételt képeznek a zenész cigányok, mivel az ő életszínvonaluk nagyjából olyan, mint a magyaroké, de van olyan muzsikus cigány család, amelyik jobban él, mint az átlag magyar család. Azok a cigányok élnek rosszul, akik nem szeretnek dolgozni, tehát nincs bevételük, és azt a kevés pénzt is, amit megkeresnek, italtra, kártyára költik, nem pedig a család megélhetésére.

A cigányság kisebbik része vállal állandó jellegű munkát. Ők állami gazdaságokban dolgoznak, vályogvetéssel, kupeckedéssel, foltozással, zenéléssel keresik meg a betevőre valót, illetve téglagyárakban, általában véve az építőiparban tudnak dolgozni segédmunkásként. A nők konzervgyárakban, tollüzemekben dolgoznak, már akinek van állása közülük. Speciális cigányszakmának tekinthető a vályogvetés, üstkészítés, drótozás, zenélés, kályhacsőkészítés. Megyei szinten 163 iparendély lett kiadva cigány embernek. Arra a kérdésre, miszerint saját cigány gazdaságot, termelőszövetkezetet kellene-e kialakítani, egyértelműen nemleges válasz született. Ilyen nem is merülhetett fel a megyében, hiszen az egyes települések között viszonylag nagy a távolság, és emiatt sok-sok cigány családot kellene áttelepíteni. Van egy másik ok is, mégpedig az, hogy nem szeretnek mezőgazdasági munkát végezni.

Megyei szinten az idősebb cigányok 90%-a analfabéta, a fiataloknál ez a szám 30–40%-ra tehető. Iskolába beíratják a gyerekeket, de csak a 4–5. osztályt végzik el, nagyon kevesen járnak ki a 8. osztályt, emiatt hatalmas a lemaradásuk. Kiskunmajsa községben például 193 cigány közül senki sem tud írni-olvasni, a fiatalok iskolába sem járnak. Ahogy tavasszal beköszönt a jobb idő, a szülők lopni küldik a kicsiket, akik kimaradnak, és ezzel persze le is maradnak az iskolai tananyagban a többiekhez képest. De érdekes módon, a népzeneészeknél már sokkal jobb a helyzet. Az iskolára kötelezés jóformán lehetetlen, mivel a rendelkezéseket nem tartják be. A vándor cigányoknál gyakorlatilag 100% az analfabetizmus. Összességében a mai cigánygyerekek megtanulnak írni-olvasni, de az általános iskolát már nem fejezik be. Ebből következik, hogy ipari tanulónak, vagyis szakmunkástanulónak nagyon kevés cigány fiatal jut el. Mivel az általános iskola nyolc osztályát sem végzik el, nem is érettségizhetnek, így aztán főiskolára, egyetemre sem kerülhetnek be. Pár példa van csupán, de ez megint csak kevés ahhoz, hogy kialakuljon egy cigány értelmiségi, és ezzel egy cigány polgári réteg.

Vándorcigányok még mindig élnek a megyében. Letelepítésük két okból sem könnyű, egyrészt mivel mindig kóborolnak, emiatt nem lehet feltérképezni, hogy éppen hol vannak, másrészt a helyi tanácsok sem lelkesednek az ötletért, hogy a saját kis községükben vagy városukban adjanak nekik letelepedési engedélyt.

A megyében a cigányok lakásviszonyai nagyon rosszak. Sárkunyhókban, vagy egyéb más putriban laknak, vizes helyiségekben, amikben a minimális higiéniai körülmények sem találhatók meg. Ággyal, székekkel is csak a házak egyharmada rendelkezik. Akik városba költöznek, azoknak már jobbak a körülményeik. Sokan élnek egy helyiségben. Ahol viszont modern lakásokat kaptak, annak az alkatrészeit és bútorait éjjel szétszedték és eltűzelték, vagy eladták.

A tanácsok véleménye az, hogy a cigányságot egy helyen kellene letelepíteni, és részükre lakásépítési akciót indítani. Az állam annyit biztosíthatna, hogy építőanyagot adna a cigányoknak. A vályogvetést ők maguk végeznék, és kötelezni kellene őket, hogy egy szoba-konyhánál kisebb ház ne épülhessen. Országos szinten építőipari vállalatot kellene kijelölni, akik cigányokat is foglalkoztatnának, viszont állami gazdaságok megvalósítása nem lenne megfelelő. Helyes lenne cigányvajdát választani, aki végrehajtana a hatósági intézkedéseket fizetés ellenében. Pénzt kérnek a helyi tanácsok és minisztériumi segítséget. Általános tapasztalat, hogy a tanácsok nem sokat tettek a cigányság helyzetének javítására, kivéve az egészségügy dolgozóit, akik rendszeresen ellenőrzik a cigánytelepeket, és ahol lehet, segítenek.

Ez volt a helyzet Bács-Kiskun megyében 1957-ben. Az ezt követező 5–6 évben kevés változás történt, nemcsak Bács-Kiskun megyében, hanem az egész országban is, jól mutatja ezt az 1961-es párhátározat.

Párthatározatok

Az 1961-es párthatározat¹⁶ az 1957-es, igencsak részletes és komoly vizsgálat után pár évvel született. Jelentősége igen nagy, hiszen a helyi tanácsok e határozat alapján folytatták munkájukat a cigányság életviszonyainak javítása érdekében. A jelentés szerint hazánkban kb. 200 ezer cigány él, amelyet 3 nagyobb csoportra lehet osztani életmódjuk és a társadalomba való beilleszkedésük alapján. Vannak a beilleszkedett cigányok, ők adják a cigányság 30%-át. Ők már felhagytak a cigány életformával, és elérték a lakosság átlagos gazdasági és kulturális szintjét. A második csoportot a beilleszkedésben lévő cigányok alkotják, ők is 30%-ot tesznek ki a jelentés szerint. A város vagy falu határában, külön putrikban élnek, és nincs állandó munkájuk, kulturális színvonaluk igen alacsony. A be nem illeszkedett cigányok alkotják a cigányság legnagyobb csoportját, ők teszik ki a maradék 40%-ot. Őket nevezik félig letelepedett, illetve vándor cigányoknak. Kerülik a tisztességes munkát, ez az a réteg, aki „a társadalom terhére élőködik.” Többségük írástudatlan, lakóhelyüket gyakran változtatják. A párt jelentése szerint a felszabadulás óta új lehetőségek mutatkoznak, hiszen „a cigányok a társadalom teljes jogú tagjai lettek”,¹⁷ de többségük még ma sem képes változtatni életmódján. Annak ellenére, hogy jogilag nincs hátrányos megkülönböztetés a cigányokkal szemben, rendkívül nagy az előítélet, különösen falun. Példának hozza fel a pártjelentés, hogy sok szülő nem akarja, hogy gyermeke mellé cigány tanulót ültessenek az iskolában. A többségi társadalomban mindmáig él az a kép, hogy a cigányok többsége bűnöző, pedig a statisztikák ezt nem támasztják alá. A párt szerint a cigány lakosság felemeléséhez munkához jutásukat és letelepedésüket kell megoldani és lehetővé tenni, hiszen a munkaképes romáknak csak az egyharmada dolgozik folyamatosan, 32%-ának van alkalmi munkája, 35%-uk pedig egyáltalán nem dolgozik. Tetézi a bajt, hogy többségüknek nincs is szakképzettsége, a fiatalok gyakran még a 8 általánost sem végzik el, így nem tudnak szakmát szerezni, amivel a munkaerőpiacon boldogulnának. A vállalatok vezetői is elutasítják a cigányok felvételét, pontosan szakképzetlenségükre hivatkozva. Az írástudatlanok száma kb. 60 ezer. A cigánytelepek száma 2100 az országban. Erdők mélyén, falvak-városok szélén laknak, a közegészségügyi viszonyok riasztóak, így ezek a telepek a fertőző betegségek melegágyai is egyben. Emiatt sok cigány költözne városba, faluba, de nem szívesen látják őket. A roma gyerekeknek csak elenyésző kisebbsége jut el a felső tagozatig, otthonukban az elemi feltételek sem adóttak a tanulásra, és a szülők sem fordítanak elég gondot a gyerekek iskolai munkájára, vagy annak ellenőrzésére. Ez különösen azért nagy probléma a párt szerint, mert a roma gyerekek nevelésre sokkal több figyelmet és időt kellene fordítani, mivel így lehetne őket kivonni a hagyományos cigány életmódból. A pártjelentés szerint növekszik a cigánysággal foglalkozók aránya, de sok a helytelen felfogás még ebben a témában. Ezek közül a legjelentősebb az, amelyik a cigányságot nemzetiségként definiálja. Ez a párt szerint téves felfogás, és nem alkalmas arra, hogy a cigányok átnevelésében komoly szerepet töltsön be. A jelentés végén a korszakra jellemző semmitmondásokat olvashatunk, mint például azt, hogy fokozatosan el kell érni a munka világába való bekapcsolódásukat, körülményeiket

---

¹⁶ A cigánylakosság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról. Az MSZMP KB. Politikai Bizottságának határozata 1961. június 20. Lásd: MEZEY Barna (szerk.), 1986. 240–242. o.

¹⁷ Uo. 240. o.

javítani kell, küzdeni kell a társadalomban meglévő előítéletek ellen stb. Arról, hogy mindezt hogyan, milyen módon valósítsák meg, egyetlen mondatot sem találunk a jelentésben.

Pár évvel később, egészen pontosan 1968 júniusában az MSZMP KB állásfoglalást adott ki „A cigánylakosság helyzetének javításával kapcsolatos egyes feladatok végrehajtásának tapasztalatairól” címmel.¹⁸ Ez az állásfoglalás lényegében az 1961-es párthatározat végrehajtását, annak helyzeti viszonyait kívánta bemutatni, azt, hogy milyen eredmények történtek a cigánykérdés javítása tekintetében az eltelt hét évben. Azt mondhatjuk, hogy a pártvezetés egészen reálisan látta a cigányság integrálásnak problémáit. Integrálást kell mondani, hiszen a cél nyilvánvalóan ez lett az 1961. évi határozat óta.

Megállapítást nyert, hogy az előítéletek semmit sem csökkentek, de a párt tisztában van azzal, hogy „a cigányok átnevelése, elmaradottságuk, több évszázados káros szokásaik, magatartásuk megváltoztatása az anyagi feltételek mellett is hosszú, türelmes munkát kíván.”¹⁹ Mindebből világosan látszik a kommunista párt és ideológia azon törekvése, hogy új embertípust, a szocialista embertípust kialakítsa, még a romákból is. A szocialista politikusok a legfontosabbnak a munkába állást és a termelőmunkában való részvételt határozták meg. Ezen a téren is van változás a jelentés szerint, ez azonban nem kielégítő. Még mindig javítani kell a cigányok munkába való bekapcsolódásának lehetőségeit. Ennek azonban több akadálya is van. Egyrészt sok a szakképzetlen cigány férfi és nő, akiket a vállalatok nem tudnak, és igazából nem is akarnak alkalmazni, másrészt a nehéz fizikai munkát nem bírják még a férfiak sem. A fiataloknál pedig nincs meg a szükséges iskolai végzettség ahhoz, hogy szakmát tanuljanak. A jelentés szerint a munkamorál sem javult a kívánt mértékben. Sokan csak annyi ideig dolgoznak, amennyi a családi pótlék megszerzéséhez szükséges, aztán kilépnek a munkahelyről. Ezért aztán a vállalatok zöme nem is akarja őket visszavenni, ha újra munkára jelentkeznek, hiszen megbízhatatlannak gondolják az ilyen embereket. A mezőgazdaságban dolgozók aránya nagyon csekély. A cigány nők munkába állítása pedig a családi körülmények miatt még nehezebb, szinte lehetetlen.

A cigánytelepek felszámolását és a lakáshelyzet megoldását, vagy legalábbis javítását segítette az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium, a Pénzügyminisztérium és az OTP. A kormány a 2047/1967. számú határozatában pénzkeretet biztosított lakásépítésre, amely évente 800 lakás felépítéséhez járult hozzá. 1965–197 között 2170 ház épült, így a telepeken élő cigányok 1,3%-a jutott lakáshoz, ami nyilvánvalóan nagyon kevés, hiszen az évi 800 lakás építése mellett 70 évnyi idő kellene a telepek felszámolásához. Az addigi építési ütem csak a természetes szaporulat igényeit tudja kielégíteni. Ez a jelentés is rendkívül realistának mondható, hiszen elismerik, hogy „az előirányzott ütem tartásához, illetőleg fokozásához a szükséges feltételek [...] hiányoznak. Állami bérlakások juttatásának a lehetősége rendkívül korlátozott.”²⁰

¹⁸ MEZEY Barna (szerk.), 1986. 243–250. o. Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottságának állásfoglalása.

¹⁹ Uo. 243. o.

²⁰ Uo. 245. o.

A közegészségügyi helyzetben már javulások mutatkoznak. Ez jelentkezik a csecsemőhalandóság csökkenésében, az élve születések száma is kedvezőbbé vált, ezt a Magyar Vöröskereszt munkatársainak felvilágosító munkája eredményezte. Ugyanakkor a KÖJÁL²¹ által biztosított tisztálkodási helyeket nem veszik igénybe, és a szűrővizsgálatokon sem jelennek meg. Mindezek ellenére a jelentés elismeri, hogy a cigánytelepek állapota még igencsak elmaradott, hiszen alig van árnyékszék, a tiszta folyóvíz nem található meg a házakban, ezek miatt a fertőzések igen kedvező táptalajra lelnek. Komoly változások és eredmények csak a telepek felszámolástól várhatók a párt szerint.

A művelődés terén óriási problémákat kell megoldani, főleg a cigánygyerekek iskolázatása során. Ezeknek a gyerekeknek a tudása, szociális helyzete meg sem közelíti a magyar gyerekek átlagát, ezt a fentebbi tények igazolják. Ezért külön cigány osztályokat, tanulócsoportokat hoztak létre, amelyeket a megyék szerveztek meg. 1962-ben 70, 1963-ban viszont már 94 ilyen tanulócsoport működött. Ezek az osztályok hatékonyak, hiszen a pedagógusnak külön van lehetősége megfogalmazni a cigánygyerekek alacsonyabb tudásszintjén az iskolai kívánalmakat, így a hátrányokat is csökkenteni lehet. Ezért fontos a párt szerint, hogy megyék továbbra is megszervezzék az ilyen osztályokat és csoportokat. Sajnos azonban a megyei tanácsoknak nincs mindig elég pénzük arra, hogy ezeket az osztályokat és csoportokat fenntartsák, a szülők pedig nem foglalkoznak eleget a gyerekeikkel, így sok cigánygyerek megakad az általános iskola alsó szintjén, ez pedig további fejlődésüket akadályozza. Mindezt még kiegészíti, hogy a számbeli növekedés miatt a probléma mértéke egyáltalán nem csökken. A jelentés megállapítja, hogy a javulás megkezdődött, de az „eredmények nem kielégítőek.” A problémák megoldása általában meghaladja a tanácsok lehetőségeit, ennek pedig több oka is van. Egyrészt „nagyfokú elmaradottság, melynek felszámolása évtizedeket igényel; növekvő számarányuk; az utóbbi években a koordináló tevékenység hiánya miatt az összehangolt akciók elmaradtak, ezért a kezdeti fejlődés üteme lecsökkent. A párthatározat végrehajtásának számonkérése, ellenőrzése nem mindenütt rendszeres. A szükséges társadalmi öszszefogás sok helyen nem alakult ki; egyes rendeleteket, határozatokat nem hajtanak végre a helyi tanácsok, illetőleg a határidőket bizonytalan időre elhalasztják; nem elég rendszeres a politikai és nevelési munka. A társadalmi szervezetek bekapcsolódása nem mindenütt általános.”²² Ezek mindenképpen komoly kritikák, hiszen az is olvasható a sorok között, hogy egyes tanácsok egyszerűen elszabotálják a cigányokkal kapcsolatos munkát, ezt pedig csak az előítéletek nem csökkenő tendenciájának rovására írhatjuk.

A párthatározat kiemeli, hogy a problémák megoldása sürgős feladat, ezért növelni kell a tanácsok anyagi lehetőségeit. Egy újabb bizottságot kell szervezni, amelynek segítségével a Minisztertanács Társszervek Osztálya szervezné a tanácsok és a társadalmi szervezetek cigánypolitikáját. Ennek a koordinációs bizottságnak egy olyan hosszú távú tervet kell kidolgoznia, mely összehangolja a munkához jutás, a lakáshoz juttatás, az egészségügyi és a nevelő munka elemeit és feladatait. Ismét fel

²¹ KÖJÁL: Közegészségügyi és Járványügyi Állomás. 1954-ben szervezték meg a fővárosban, megyei jogú városokban és a megyékben, amelyeknek szakhatósági feladatkörük volt. Célként a közegészségügyi helyzet ellenőrzését és folyamatos javítását tüzték ki célul, amelyhez komoly laboratóriumi hálózatot építettek ki. 1991-től Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálatra (ÁNTSZ) változott a megnevezés.

²² MEZEY Barna (szerk.), 1986. 248. o.

kell hívni a figyelmét az ipari és mezőgazdasági vállalatoknak és üzemeknek, hogy cigányokat is alkalmazzanak. Ebből a megjegyzésből persze világosan kiderül, hogy még mindig nem szívesen vesznek fel cigányokat, hiába a párt általi propaganda.

Mielőbb fel kell számolni a cigánytelepeket, de meg kell azt is vizsgálni, honnan lehet ehhez forrásokat biztosítani. Az oktatásban pedig csökkenteni kell a cigány tanulók hátrányos helyzetéből fakadó ismeretbeli különbségeket, és ha kell, túlkoros diákokból álló osztályokat kell fenntartani. A jelentést elfogadó Agitációs és Propaganda Bizottság szerint az 1961-es határozat végrehajtása nem a kellő mértékben történik. A tanácsoknak sokkal nagyobb szerepet kell kapniuk ebben a munkában. Ezen kívül pedig az MTA Szociológiai Kutatócsoportja kezdje el kutatni a cigányság helyzetét, és erről tegyen jelentést.

A Bács-Kiskun megyei tapasztalatok

A Bács-Kiskun Megyei Tanács először 1959-ben foglalkozott a cigánykérdéssel.²³ Az ülésen megjelent az a Ferkocics Sándor is, aki a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetségét vezette. Ferkovics lényegében a kormány, illetve a párt álláspontját ismertette, amely szerint a legfontosabb, hogy a cigányok beilleszkedjenek a társadalomba, dolgozzanak, és akkor kaphatnak hitelt lakásvásárlásra. E mellett felvette, hogy a Megyei Tanács adjon megbízólevelet értelmes cigányoknak, akik ezzel részt vehetnek majd a tanács ülésein, és az ott elhangzottak továbbmondják társaiknak. A megyei tanács képviselői a cigányok rossz lakáshelyzetét elemezték.

Az életmódbeli különbségekre utalva a tagok felhívták a figyelmet, miszerint éles ellentét mutatkozik a vándorló és a már letelepült életmódot követő cigányok között, mivel a már letelepültek szégyellik a még vándorlókat. Elismerik, hogy nagy az előítélet a cigányokkal szemben. Ennek egyik eleme, hogy például a tollüzem nem szívesen ad munkát számukra. Az iskolában ugyanez a helyzet, a nem cigány tanulók nem szívesen barátkoznak a roma tanulókkal.

Van a megyében 30 jól képzett cigány ember. Sarok Antal elnökhelyettes szerint velük kellene végigjárni a cigánytelepeket, és kiválasztani azokat, akikre a többi cigány is hallgat, mert a vajdákra nem nagyon hallgatnak. Ő javasolta a helyi cigány önkormányzat létrehozását is. A cigányokat pedig az állami gazdaságokban kellene dolgoztatni. A Solti Állami Gazdaságot említette, ahol egy cigány brigád már jól dolgozik. Szerinte a cigány önkormányzaton keresztül irányítani lehetne, hogy hol dolgozzanak.²⁴

Cseh László vb-titkár szerint 1948 óta javult a helyzet. Fogyott a putrik száma, 10–12 család kiemelkedett a cigányok közül. A megkülönböztetést nem tartja elfogadhatónak, ezért ne legyenek külön cigány csoportok, brigádok. A pedagógusoknak pedig egyenrangúnak kell kezelnie minden gyereket, a cigányokat is természetesen. A tagok megegyeztek abban, hogy a járási tanácsoknak nagyobb súlyt kell kapni a cigányokkal való munka során, a járások is készítsenek beszámolót, és tegyék meg a szükséges intézkedéseket a helyzet javítása érdekében.

²³ BKMÖL XXIII. 1/a. A Bács-Kiskun Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának iratai (a továbbiakban: XXIII. 1/a.). Ülésjegyzőkönyvek (a továbbiakban: VB. jkv.). 1959. 12. kötet (a továbbiakban: k.) A cigányság helyzete megyénkben. 15–22. o.

²⁴ BKMÖL XXIII. 1/a. VB. jkv. 1959. 12. k. 17. o.

Varga Jenő elnökhelyettes arra a megállapításra jutott, hogy azonnali változások, javulások nem várhatók, és a végrehajtó bizottság anyagi lehetőségei is igen korlátozottak. Szükségesnek nevezte, hogy a Cigányszövetség fokozza propagandáját a cigányok munkába állását tekintve. A határozatban²⁵ kiemelték, hogy biztosítani kell a romák számára a munkalehetőséget, és a letelepedést. A járások is tárgyalják meg azt, hogyan lehet a cigányság helyzetén érdemben változtatni. De ehhez először a cigányok „lelki világában” kell változásokat elérni. Ki kell nevezni egy „telepmegbízottat”, ez a személy fogja képviselni a hivatalos szerveket, ezért őt meg is kell hívni a vb üléseire. Ezen kívül a helyi tanácsoknak figyelniük kell arra, hogy vándoripari és MÉH-gyűjtői igazolványokat csak olyanoknak adjanak, akik egészségügyi állapotuk miatt nem alkalmasak más munkára. A cigánytelepeket el kell látni kutakkal és toalettekkel. A földmunkákat maguk a romák végeznek, sőt ez kötelező is lenne számukra. Azoknak a családoknak viszont, akik állandó munkából tartják fenn magukat, házhelyeket kell biztosítani, és más kedvezményeket is kapjanak. Ezen kívül fontos lépés, hogy már a cigánytelepen sem lehetne engedélyek nélkül építkezéseket folytatni. A döngutakat le kell zárni, és az állati fehérvérket meg kell semmisíteni az arra alkalmas berendezésekkel. A hagyományos cigány kézműves szakmákat támogatni kell, és meg kell engedni a cigányoknak, hogy KTSZ-ekbe²⁶ tömörüljenek. Meg kell adni nekik az esélyt, hogy a Termelőszövetkezetekben dolgozhassanak, és ha beválnak, mint munkaerő, akkor egy év után rendes tag is lehessen bármelyik cigány ember. Ahol az analfabéták száma meghaladja az 5-öt, ott kötelező tanfolyamokat kell elrendelnie a Művelődésügyi Minisztériumnak.²⁷ Ugyanebben a témában hozott határozat az, hogy a 30 éven felülieknek önkéntes alapon alapismereti tanfolyam beindításáról gondoskodjanak.²⁸ A Művelődési Osztálynak fel kell mérnie, hol kell külön cigány osztályokat, napköziket szervezni. Az állami intézmények körében mozgalmat kell szervezni, hogy a kisebbséget ruhát ne dobják ki, illetve semmisítsék meg, hanem jutassák el a cigánycsaládok részére.

Négy évvel később, tehát 1962-ben újra napirenden volt a cigánykérdés a vb-tagok között.²⁹ A vb megállapította, hogy javulások történtek, de „a fejlődés üteme nem kielégítő”. A megyei vezetés szerint a járási, városi és községi tanácsok nem is látják pontosan a politikai jelentőségét a cigányügynek, és nem hajtják végre az utasításokat. A vb ellenez mindenféle megkülönböztetést, és „törekszik a cigánykérdés végleges megoldására”.³⁰ Megállapítja a határozat, hogy még mindig sok az olyan üzem és vállalat, amelyek nem hajlandók alkalmazni a cigányokat. Itt természetesen megint felmerült a kérdés, hogy mennyire sikerült a kapitalizmusban meglévő diszkriminációt a szocialista társadalomnak csökkenteni? A válasz nyilvánvaló, sehogyan vagy csak minimálisan. A szándék azonban megvolt, verbálisan legalábbis. A mun-

²⁵ BKMÖL XXIII. 1/a. VB. jkv. 1959. 12. k. 19–22. o.

²⁶ KTSZ: Kisipari Termelő Szövetkezet. A kommunista rendszer és vezetése hitt abban, hogy ezekben a termelőszövetkezetekben munkát lehet adni a romáknak, és ezzel a társadalmi felemelkedés útjára tudnak lépni a cigányok.

²⁷ Nagyon érdekes, hogy a megyei tanács egy felsőbb szervnek, a Művelődésügyi Minisztériumnak próbált meg előírni valamit.

²⁸ BKMÖL XXIII. 1/a. VB. jkv. 1959. 12. k. 21. o.

²⁹ Uo. 1962. 18. k. Cigányság helyzete. 33–39. o.

³⁰ Uo. 34. o.

kaügyi szervezeteknek figyelni kellett arra, hogy a cigány munkavállalókat közvetítsék ki a munkahelyekre, ha ezzel a szociális hátrányokat csökkenteni lehet. Gondoskodnia kell a szakmunkástanulók képzéséről, és arról, hogy a cigány fiatalokat is bevonják ebbe a folyamatba. Ezért a vb tagjai felhívják a figyelmét minden politikai vezetőnek, valamint ipari és mezőgazdasági üzem vezetőjének arra, hogy tegyék lehetővé, hogy minden cigány családfenntartó férfi dolgozhasson, és gondoskodjanak munkásszállásról, ha az szükséges. A TSZ-ekben is lehetővé kell tenni, hogy a cigányok is lehessenek tagok, ennek érdekében átmeneti jelleggel cigány szakmunkás csoportok alakulhatnak az üzemeken belül. A vállalatok vezetőinek és elnökeinek pedig csökkenteni kell a nem cigányokban a „helytelen nézetek” megszűnését, ami nem jelent mást, minthogy csökkenteni kell az előítéleteket. Az ipari KTSZ-ek vezetői pedig tegyék lehetővé, hogy a szakmákat tudó cigányok bedolgozóként dolgozhassanak. Mindezek ellenőrzését a Munkaügyi Osztálynak kell nyomon követnie, és félévenként jelentést kell tenni a cigányok elhelyezkedési lehetőségeiről.³¹

A műveltségi színvonal emelése érdekében be kell iskoláztatni minden tanköteles cigánygyereket. Átmenetileg túlkoros osztályokat is létre lehet hozni. Mélykúton, Kiskunmajsán, Jánosalmán és Kecelen cigány napközi otthonok létesítését is engedélyezik. Azoknak a tanulóknak, akik kiváló képességekkel rendelkeznek, a községi tanácsok hozzanak létre „társadalmi tanulmányi ösztöndíjat” arra, hogy középiskolában folytathassák a tanulmányaikat. Mivel a megyei tanács szerint még mindig igen magas az analfabéták száma, ezért alapismereti tanfolyamokat kell szervezni számukra, a fiataloknak pedig öntevékeny művészeti csoportokat kell létrehozni.³²

Az életkörülményeket mindenképpen javítani kell a Megyei Tanács szerint. Ennek érdekében a cigánytelepeken élőknek a község belterületén, vagy a községgel összefüggő területen házhelyet kell biztosítani. Segíteni kell a házépítési munkát bontott anyag juttatásával is. Lakáskiutalásnál pedig az egyenlő bánásmódot kell érvényesíteni mind a magyarokkal, mind a cigányokkal szemben.³³ A KÖJÁL-nak és a Vöröskeresztnek továbbra is el kell végeznie a cigánytelepeken a fertőtlenítéseket, biztosítani kell a megfelelő minőségű ivóvizet. Valamennyi községnek el kell készítenie a cigánykérdés megoldására vonatkozó tervét, különös tekintettel a munkába állítás, a művelődés, a közegészségügy valamint a lakásviszonyok alakítását illetően.³⁴

A Megyei Tanács VB 1963 nyarán közölt beszámolójában a cigánykérdést, illetve a cigánytelepek felszámolását vette górcső alá.³⁵ A korábbi vb-üléseken elhangzottak alapján a megyei Munkaügyi Osztály felmérése szerint a cigányok körében a foglalkoztatottság nem változott jelentős mértékben. Még mindig kifejezetten magas azoknak a száma, akik alkalmi munkákból élnek és csak ebből a jövedelemből tartják el családjukat. Ezen okból kifolyólag a helyi tanácsoknak még ebben az évben felmérést kellett készíteni a munkaképes korú cigányságról férfiak-nők bontásban. Ez alapján lehet meghatározni, hogy hány százalékuk dolgozik folyamatosan, illetve

³¹ BKMÖL XXIII. 1/a VB. jkv. 1962. 18. k. 35. o.

³² Uo. 37. o.

³³ Ez természetesen azt jelenti, hogy nem volt meg az egyenlő bánásmód, ezért kellett újra és újra felhívni a figyelmet a megkülönböztetések csökkentésére.

³⁴ Tudomásom szerint eddig ezt még senki sem kutatta, a községi tanácsok cigánypolitikájának elemzése további kutatásokat tesz szükségessé.

³⁵ BKMÖL XXIII. 1/a. VB. jkv. 1963. 10. k. 54–59. o. Beszámoló a megye cigánylakosságának foglalkoztatottsága és a cigánytelepek megszüntetése tárgyában tett intézkedésekről.

hány munkaképes korú cigány ember nem folytat rendszeres munkát, pedig erre lenne lehetősége. A tanácsí vezetők megítélése szerint mindenképpen a munkához való viszony alapján kell megoldani a cigány lakosság lakásproblémáját is. Ezek alapján, akik tartós munkaviszonnyal rendelkeznek, már letelepedett cigányoknak tekintendők. A megyei vezetők szerint kétirányú intézkedésre van szükség: egyrészt javítani kell a cigánytelepek egészségügyi körülményeit. Történtek már pozitív lépések ezen a téren, de sok tanácsnál még mindig nem veszi elég komolyan ezt az ügyet. Másrészt új lakások építésével és a telepek felszámolásával kell és lehet megoldani a problémát. Ebben még csak kezdeti lépések történtek a megyei tanács megítélése szerint. Rendeletekkel kell segíteni, hogy építési telkekhez jussanak a romák is, de szétszórtan a város vagy község területén. Ez nagyon fontos a megye szerint, hiszen ez teszi lehetővé a „*társadalomba való gyorsabb beilleszkedést*” is. Az elmúlt években elkészültek a felépítendő lakások tervei, a vezetékes víz és a villany is bevezetésre kerül az új lakásokba. Az Építési, Közlekedési és Vízügyi Osztálynak pedig fel kell mérnie, hogy településenként hány lakást kellene építeni, ezeknek ki kell jelölni a házhelyet, meg kell állapítani a telkek eszmei értékét, meg kell vizsgálni, hogy az adott család rendelkezik-e folyamatos munkaviszonnyal, és hogy mindezek alapján kik kaphatnak családi házat, illetve telket az építkezéshez. Lényeges, hogy a család mennyiben tud hozzájárulni az építéshez, és az illetékes vállalatok miben és mennyiben tudnak segíteni a házépítésben. Végül – a szocializmusra oly jellemző módon – bizottságot kell létrehozni járásonként és városonként, hogy gondolkodjanak a probléma megoldásáról. A megfelelő mennyiségű forrás megszerzéséről dr. Varga Jenőnek, a vb elnökének kell gondoskodnia.

Az 1963-as év igen termékenynek bizonyult a megyei vb cigánysággal kapcsolatos munkájában.³⁶ Ekkor ugyanis kijelöltek egy nemzetiségi előadót, aki a megyében lévő összes nemzetiség problémáival fog foglalkozni. Nemcsak a cigánysággal, hanem a délszlávok és a németek ügyeivel is. A vb-titkár, Cseh László kiemelte, hogy bár szép ütemben épülnek a lakások, különösen a megyeszékhelyen és Kiskunfélegyházán, felül kellene vizsgálni az építési terveket, hiszen lehet, hogy ezek a lakások pár év múlva már nem lesznek megfelelők.

Egy másik vb-tag, Farkas József szerint jól halad a cigánysággal kapcsolatos tervek végrehajtása, kivéve a kiskörösi járást, ahol elmaradások tapasztalhatók. Az 1962–63-as évben 78 cigány végezte el az alapismereti tanfolyamot, de meglátása szerint ez még kevés, ezért fel kell térképezni azokat a gátló okokat, amik miatt a romák nem akarnak tanulni, hiszen a társadalmi felemelkedéshez mindenképpen az iskolai oktatáson keresztül vezet az út.³⁷

Kádasi László, a Művelődési Osztály vezetője rossz példákról is beszámolt, például Zsana településen fordult elő, hogy a már letelepedett cigányokat meglátogatta néhány, a rokonságba tartozó vándorcigány, „és már is visszament minden a régibe”, vagyis a már letelepült cigányok újra vándorlásra adták a fejüket. Éppen ezért még mindig igen nagy az előítélet a magyarokban velük szemben. De az állami

³⁶ BKMÖL XXIII. 1/a. VB. jkv. 1963. 21. k. Beszámoló a cigányság helyzetéről szóló 507/1962. sz. VB. határozat kulturális, egészségügyi és munkába állítási feladatainak végrehajtásáról. 10–23. o.

³⁷ Uo. 10–11. o.

gondozott cigánygyerekkel nagyon szép eredményeket értek el. Ő is kérte, hogy a titkárságon legyen egy előadó, aki a cigányság problémáival foglalkozna, és koordinálná három osztály munkáját.³⁸

Nagy Sándor a kececi cigányhelyzetről annak fényében számolt be, hogy kemény kritikák illeték a település cigánypolitikáját, egyáltalán a helyzethez való hozzáállását. Ez alapján kiderült, hogy Kecelen valójában annyira jó a helyzet, hogy a közelben élő cigányokat, például a dunapataji cigányokat is oda vonzották. 240 cigány élt a településen, de a javuló helyzet miatt ez a szám fokozatosan és folyamatosan növekszik. Ebből is következik, hogy Kecel városa is sokat tett a cigányokért.³⁹ A vb-tagok abban ismét megegyeztek, hogy a cigányság több évszázados el- és lemaradottságát nem lehet pár év alatt megszüntetni.

Kovács Endre, a Művelődési Osztály előadója elmondta, hogy a cigányok 55–60%-a ki akar kerülni a cigánytelepekről. Ehhez azonban a vállalatoknak máshogyan kellene eljárni a cigányokkal szemben, egyfajta pozitív diszkriminációt tartana jó megoldásnak. Dr. Varga Jenő összefoglalójában megállapította, hogy születtek eredmények, de „*a cigányság kérdése gazdasági, kulturális, egészségügyi vonatkozásban [...] mindig rendkívül rossz helyzetben van*”.⁴⁰ Szerinte a legfontosabb a lakosság szemléletének a megváltoztatása. Az elnök meglehetősen önkritikus hangot ütött meg az elért eredmények vonatkozásában. Szerinte néhány helyen komoly eredményeket konstatálhatunk, mint Kecskeméten és Kiskunfélegyházán, ugyanakkor „*az anyagi erő, ami rendelkezésre áll, így elsősorban a munkába állítás, egészségügyi és kulturális vonatkozásban oly nagy, hogy az eddigieknél sokkal nagyobb eredményt lehetett volna elérni, ha a helyzet súlyának megfelelően, a PB. megkívánt szemléletének megfelelően végeztük volna a munkát és valóban társadalmi ügyvé tettük volna az e kérdésben való foglalkozást.*”⁴¹ Megjegyzi még, hogy jelentős anyagi segítség nélkül nem tehetők igazán hatékony lépések a cigányság életének javítására. A vb határozatában ki is emelte ezt a pontot, és utasította az osztályokat, hogy minden pénzt használjanak fel a cigány helyzet megoldására. Ilyen volt például, hogy az egészségügyi intézményeknél található, már selejtezésre készülő ruhaneműket cigány iskolásoknak adják. A megyei vezetők ismét határozatban kérték azt a megye területén található valamennyi tanácsi hivatal, intézmény és vállalat vezetőjétől, hogy a cigány lakossággal szemben tanúsított „helytelen szemléleten” változtassanak kollégáik körében. Ennél kézzelfoghatóbb volt az a határozat, hogy a községfejlesztési beruházásokból 10%-ot a cigánytelepek vízellátásának javítására kell fordítania minden tanácsnak.⁴²

A Megyei Tanács VB Egészségügyi és Művelődési Osztálya jelentést tett ugyanebben az évben az 507/1962. vb-határozat végrehajtásáról,⁴³ illetve a megyei cigánylakosság helyzetéről. A javulás kézzelfogható volt a jelentés szerint, hiszen könnyebbé vált a cigányok elhelyezkedése, a vállalatok már nem idegenkedtek a felvételükről. Erről 1962. november 20-án tartottak tájékoztatót, ahol a helyes

³⁸ BKMÖL XXIII. 1/a. VB. jkv. 1963. 21. k. 11–12. o.

³⁹ Uo. 14–15. o.

⁴⁰ Uo. 17. o.

⁴¹ Uo. 18. o.

⁴² Uo. 22. o.

⁴³ Uo. 139–147. o. A Megyei Tanács VB Egészségügyi és Művelődési Osztályának együttes jelentése a megye cigány lakosságának helyzetéről, illetve az 507/1962. sz. VB-határozat végrehajtásáról. 1963. november 20.

szemléletet próbálták a vezetőkbe sulykolni. Vagyis azt, hogy csökkentsék az előítéletet a romákkal szemben. A cigánytanulók beiskolázása teljes körű, tehát 100%-os lett, megindult a megfelelő lakáshoz jutás folyamata, javult a telepek közegegségügyi helyzete. Ugyanakkor a munkába állítás meglehetősen nehéz a cigány nők vonatkozásában, mert bizonyos munkákat nem vállalnak, például a Barneválban⁴⁴ nem szívesen dolgoznak, sőt egyáltalán nem dolgoznak.⁴⁵

A művelődésügy tekintetében vannak biztató jelek, de vannak aggasztóak is. A vándorló cigány családok gyerekeit gyakorlatilag nem lehet iskolába járatni, hiszen ellenőrizni sem lehet őket. Egyes járások és települések még nem tudták felmérni a cigány iskolakötelezettek számát. A szociális helyzet is akadály lehet az iskolába járásnak, hiszen nincsen elég ruházata, cipője, iskolatáskája ezeknek a gyermeknek. A 14–16 évesek között nem kerültek beiskolázásra azok, akik már házasságot kötöttek. Mindezt még kiegészíti az a helytelen szemlélet, hogy az iskolába eddig nem járt tanköteleseket „erkölcsi okokból” csak az analfabéta osztályokba lehet beírni. De el lehetett érni, hogy túlkoros osztályok működjenek a megye 6 településén. Ezekon kívül még napközi otthonban helyeztek el cigány tanulókat a nem cigányokkal együtt. A felnőtt analfabetizmust alapismereti tanfolyamokkal próbálja felszámolni a Bács-Kiskun Megyei Tanács, ennek keretében 78 cigány tanult az 1962/62-es évben ilyen tanfolyamon. A jelenleg működő kurzusokon már 234 cigány származású ember tanult. Folytatódik a tanító jellegű kisfilmek vetítése iskolákban és művelődési házakban, amelyekkel szemben nagy az érdeklődés. Ennek már eredménye is van, hiszen cigány kultúrcsoportok is alakultak a megyében.⁴⁶

Az egészségügyi helyzet tekintetében a megye 50 cigánytelepén élőknek biztosítani kell a normális ivóvizet és mellékhelyiségeket. Nem elég önmagában az egészségügyi helyzeten javítani, hiszen a cigány probléma kulturális és szociális probléma is. Ezt nem ismerték fel korábban, amikor csak közegegségügyi problémaként kezelték a romakérdést. Nagyon fontos feladat, hogy a fertőző betegségeket kiirtsák, amit a védőoltások beadásával lehet megelőzni, illetve kezelni. Ennek tudható be a jelentés készítői szerint, hogy az elmúlt években a hastífusz, a diftéria, a tetanusz, a szamárköhögés nem fordult elő. Vannak azonban olyan betegségek, amik ellen oltással nem lehet küzdeni, ezek még mindig igen gyakoriak a cigányoknál. Példa erre a vérhas. Lényeges dolog a féregtelenítés, itt szintén jelentős előrelépésről lehet beszámolni, hiszen a tetűfertőzés a korábbi 24 cigánytelep helyett már csak 3-ban fordul elő. Fürdető és fertőtlenítő csak Kecskeméten és Kiskunhalason áll rendelkezésre, a többi helyen a KÖJÁL gépjárműveivel történik a fertőtlenítés és a fűrésztés. Sajnos a vízellátás nagyon gyatra a telepeken, ennek is köszönhető a sok fertőző betegség megléte. Mindezeket kiegészíti, hogy a szeméttárolás és a szemétszállítás egyáltalán nincs megoldva, amik természetesen újabb és újabb fertőzésveszélyt hordoznak magukban. Nagyon kevesen, a cigányoknak mindössze 20–25%-a lakik lakóházakban. Ezek az emberek már beilleszkedtek a többségi társadalom közegébe.⁴⁷

⁴⁴ Barnevál: a Baromfiipari Országos Vállalat Kecskeméti Gyára a szomszédos Nagykőrösön kezdte meg működését 1870-ben, ott azonban nem terjeszkedhetett, ezért 1928-ban Kecskemétre helyezte székhelyét. 1937-ben gyárrá nyilvánították, 1948-ban államosították.

⁴⁵ BKMÖL XXIII. 1/a. VB. jkv. 1963. 21. k. 141. o.

⁴⁶ Uo. 144. o.

⁴⁷ Uo. 146. o.

A kecskeméti cigányság helyzete

A kecskeméti végrehajtó bizottság is beszámolt a megyei tanácsnak a területén elért eredményekről.⁴⁸ Ezek szerint a Városi Tanács a cigányprobléma megoldását leginkább a munkához jutás kérdésével kívánta megoldani. A statisztikák szerint a városban 1500 cigány él, ebből 650 a cigányvárosban. Itt csak putrik találhatóak, ház egy sem. A megye felfogása az volt, hogy a telepet meg kell szüntetni, és megfelelő lakáskörülményeket kell kialakítani a cigányoknak, elsősorban a város területén. Ezért az 1963-as évben 30 szoba-konyhás lakást építettek, amit azoknak a telepen élő cigánycsaládoknak juttatnak, akiknek állandó munkahelyük van. Az 1964-es évről pedig ennek a dupláját, vagyis 60 lakást szeretne a Városi Tanács felépíteni. A cigányok lakáshelyzete és egészségügyi helyzete is nagyon rossz. Tulajdonképpen egyikből következik a másik, hiszen maga a lakáshelyzetük is olyan, hogy ott normális egészségügyi helyzet nem lehet. Mindez kiegészül azzal, hogy nincs munkájuk, így orvosi ellátásuk sincs. Nagymértékű az alkoholizmus, még a gyerekek között is, és igen sok a fertőzött betegségben szenvedő egyén. Igaz, ezen sokat javított a nyilvános toalett építése, illetve a jó ivóvíz lehetősége. Rendszeres heti fürdésre van lehetőség a telep közelében lévő fertőtlenítő állomáson. A tetvesség ezek hatására jelentősen csökkent körükben.⁴⁹

750 munkaképes korú cigány van a városban. 150-en dolgoznak állandó munkahelyen, 400-an csak ideiglenes munkákat vállalnak. 100 ember egyáltalán nem dolgozik. A helyi vállalatok és üzemek már nem tesznek különbséget a felvétel során, bár kivétel még akad. Sok vállalat foglalkoztat romákat, például az építőipari vállalatnál 31 cigány dolgozik, a Barneválban 88 fő stb. Nagy probléma, hogy ősztől tavaszig kevés a munkalehetőség, és ilyenkor nem lehetséges a munkavállalás, ami nemcsak a cigányokat érinti hátrányosan. A termelőszövetkezetek is vennének fel cigányokat, még tagok is lehetnének, de erre nem hajlandók. A TSZ-en belül korábban létezett cigány vályogvető csoport belső problémák miatt feloszlott, de a városi tanács örül is ennek, hiszen sokkal jobbnak tartja, ha több munkahelyen oszlanak el a romák, így beilleszkedésük a többségi társadalomba is könnyebb.⁵⁰

A kecskeméti cigányság kulturális helyzete hármasság tagolódást mutat. A telepen élők helyzete a legrosszabb, kevés gyerek végzi el innen az általános iskola 8 osztályát. A telep melletti utcákban lakók már jobb helyzetben vannak, közülük többen eljutnak a 8 osztályig is. Négy főnek újság-előfizetése is van, ami egyértelműen a kulturális helyzet jelentős javulását mutatja, és azt, hogy lehetséges egy cigány értelmiségi réteg kialakítása. A városban szétszórva élők általában rendelkeznek már azzal a kulturális színtel, mint amivel a többségi társadalom is. Ebből az következik, hogy a telep felszámolásával gyorsítani lehet a cigányság elmaradottságából való kitörést. Az általános iskolai tankötelezettek száma 230 fő, ebből középiskolában mindössze hárman tanulnak, alsó tagozaton 175-en, felső tagozaton 55 gyerek tanul jelenleg. Az eredmények mégis kézzelfoghatók, hiszen a Kurucz téri általános iskolában 23 cigány fiatal részére első osztály indult, amit el is végeztek. Alsós napközit is szerveztek már az előző évben 26 cigánygyerekeknek, majd egy újabb 12 fős

⁴⁸ BKMÖL XXIII. 1/a. VB. jkv. 1963. 21. k. 148–154. o. Kecskemét város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága jelentése a 320/1963/12. Vb. határozat értelmében a város cigánysága helyzetéről. 1963. november 12. Reile Géza elnök.

⁴⁹ Uo. 150. o.

⁵⁰ Uo. 151. o.

napközis csoport alakult. Az óvodába jelentkező cigányokat el tudta helyezni a város, önálló cigány óvoda létesítése pedig nem merült fel, de a város szerint ez nem is lenne helyes. Minden hét csütörtökén filmvetítés van, amin a munka szeretetét, az egészséges életmódot és életvitelt próbálják a cigányságba belesulykolni. Ezeket 25–30 fő vesz részt, amivel nagyjából elégedettek a város döntéshozói. Ebben az évben, vagyis 1963-ban, cigány fiókkönyvtár is nyílt, amelynek állománya 300 kötetre rúg. Beiratkozott tagjainak száma 58 fő. Szervezés alatt van 12 analfabéta tanfolyamának az elindítása. Súlyos gond a munka nélkül maradt népzeneészek elhelyezése. Ennek két oka van a város szerint, egyrészt a többség már más zenét kedvel, másrészt a Vendéglátó Vállalat nem szívesen ad már munkát a cigányoknak. Hozzáadódik még ehhez, hogy a népzeneészek egy része szakmailag gyengén képzett.⁵¹

1965-ben újabb jelentés látott napvilágot a megyei tanács vb-ben.⁵² Eszerint 7300 cigány él a megyében, ami az összlakosság 1,4 százaléka. Annak ellenére, hogy a változások nyilvánvalóak, még van probléma a magyarok cigányokkal szembeni viselkedésével, valamint azzal is, hogy a cigányoknak egy része hajlandó csak elfogadni a segítséget. A megyei tanács munkaügyi osztálya folyamatosan figyelemmel kíséri a cigányok munkára jelentkezését. Ami jelentős javulásnak mondható, hogy a vállalatok már nem zárkóznak el a cigányok felvételétől, sőt, majdnem mindegyik nagyobb vállalatnál van cigány munkavállaló. A felmérésekből kiderült, hogy minden évben egyre kevesebben jelentkeznek munkára, és ez a férfiakra és nőkre is vonatkozik vegyesen. Ez természetesen pozitív jelenség, hiszen azt jelenti, hogy folyamatosan csökken a nem dolgozó cigányok száma. A statisztika ki is mutatta, hogy a munka nélkül maradt emberek száma is csökken. Vannak azonban olyan problémák is, miszerint sok cigány férfi nem vállal el semmilyen munkát, illetve válogat a munkák között, ennek az az eredménye, hogy állások maradnak betöltetlenül, ugyanakkor a romák sem dolgoznak. A cigány nők elhelyezése és elhelyezkedése nehezebb. Ők is válogatnak a munkahelyek között, de ma már el lehet mondani, hogy „a cigány dolgozók munkába helyezése különösebb gondot nem okoz.”⁵³ Ezt óriási eredménynek könyvelhetjük el az 1950-es évekbeli megbélyegzéshez, a munkatáborok elvi felállításához, és a fekete személyi igazolványok ügyéhez képest. A mezőgazdaságban dolgozók hátrányban vannak az iparban foglalkoztatottakhoz képest, hiszen télen nem tudnak dolgozni, és ez keresetkiesést jelent azoknak, akik ebben a szektorban dolgoznak. A gondolkodásmódbeli problémák továbbra is léteznek, ezt a jelentés sem hallgatja el. „Legtöbbször nem tudnak a pénzzel takarékosan bánni. Több esetben tapasztalható, hogy nagyobb mennyiségű pénzösszegeket nem a család ellátására fordítják, hanem elkártyázzák, elisszák [...], de a gyermekeiknek nem adnak egy fillért sem tanszerre.”⁵⁴ Van egy olyan réteg tehát, amelyeiknek a munkába állítása „nagyon nehéz” feladat lesz, és ezzel a megyei apparátus is számol.

⁵¹ BKMÖL XXIII. 1/a. VB. jkv. 1963. 21. k. 152. o.

⁵² BKMÖL XXIII. 1/a. VB. jkv. 1965. 9. k. 120–134. o.

⁵³ Uo. 123. o.

⁵⁴ Uo.

A putrik száma a megyében 748, amelyben 837 család él 4582 fővel. Állandó településen a cigányoknak mindössze egyharmada él. A romák nagyobb része a nyári időszakban mozgásban van. A cigányok 15–20%-a a felszabadulás óta elérte a lakosság átlagos kulturális és gazdasági színvonalát, és beilleszkedett. Kecskeméten és Kiskunfélegyházán nagyon komoly lépések történtek a telepek felszámolására vonatkozóan, ezek a városok, illetve vezetőik mindig külön elismerésben részesültek.

Meglehetősen csekély azok száma, akik lakáshitelt, egyáltalán bármilyen hitelt tudnak felvenni. Lakáshitelt, illetve építési hitelt ugyanis csak az kaphat, akinek a jövedelme eléri az 1000 Ft-ot havonta, legalább 2 éves munkaviszonya van, és az építési költség 10%-ával (kb. 6500 Ft-tal) rendelkezik.⁵⁵ Így ezek a lehetőségek lényegében hatástalanok maradnak a telepen lakók számára.

Az egészségügyi helyzet tekintetében még mindig nagy az elmaradottság. A telepeken élők között igen sok a megfázás, influenza, sok a tüdőbeteg is a nem megfelelő szellőzési és lakáskörülmények miatt, így a kondíciójuk sem megfelelő. Nyaranként pedig a vérhas terjed. Még mindig jelentős probléma a tetvesség. A fertőzésekhez hozzájárul az, hogy nincsenek szeméttárolók, így a szemét gyakran a házak, lakások közvetlen közelében van, ezek mellett megtalálható az emberi ürülék is, tovább fokozva a higiéniai helyzet áldatlanságát. Nincs megfelelő ivóvíz, szóval a sok munka ellenére igencsak lassú a javulás. Nagy az ellenségeskedés, hiszen Kiskunmajsán a cigánytelepen toalettet is építettek, amit a teleplakók szétromboltak. A rendszeres nevelői munkát az otthoni környezet teljesen tönkreteszi. Új jelenség a pártaktivisták szerint, hogy az eddig szinte teljesen elutasított művi terhesség-megszakításokat egyre inkább igénybe veszik a roma nők. A KÖJÁL és a Vöröskereszt megyei titkársága a cigány lakosság nevelése érdekében „minta mama” néven mozgalmat indított a megye 7 nagyobb cigánytelepén. Az eredmények részlegesnek mondhatók. Vannak olyan helyek, ahol rendszeresen beoltatják a kisgyermeket, máshol viszont nem hajlandók erre. A csecsemőhalandóság magas a nem cigányokhoz képest.

A kulturális helyzet egyik szegmensében, az óvodáztatásban nem javul a helyzet. A cigány szülők nem szívesen viszik óvodába a gyerekeiket, ennek oka a ruhátlanságban keresendő, és a nyelvi nehézségek is megjelennek már. Az iskoláztatás terén valamivel jobb a helyzet, hiszen a telepeken élő gyermekek kivétel nélkül beiskolázásra kerültek. Probléma azonban a hiányzások nagy száma, amit meg kell szüntetni, és az, hogy a vándorcigányok gyerekeit nem lehet iskolába kényszeríteni. 1963-ban létrehoztak átmeneti cigány osztályokat. Kalocsán, Kiskunmajsán, Sükösdön és Jánoshalmán 1–1 osztály, míg Kiskunhalason 2 osztály lett alapítva. Kalocsán és Jánoshalmán azonban már megszüntetésre kerültek ezek az osztályok, a tanulók itt már a magyar gyerekekkel együtt tanulnak, amit üdvösnek és követendőnek tart a párt-és megyei vezetés. Kiskunmajsán a másodikos osztály már beolvadt, a harmadikos azonban nem, ez még továbbra is cigány osztályként működik. A fenntartása indokolt, hiszen itt tömörülnek a túlkoros diákok. Ez annyit jelent, hogy 13–14 éves lányok is járnak ebbe az osztályba, akik közül kettő férjnél van, és egyikük már terhes is volt.⁵⁶ Kecelen még nem valósult meg a cigányok beiskolázása, ez az egyetlen település a megyében, ahol a tanköteles korú cigánygyerekek nem járnak

⁵⁵ Lásd erre vonatkozóan a 2/1965. ÉM.-PM. rendeletet!

⁵⁶ BKMÖL XXIII. 1/a. VB. jkv. 1965. 9. k. 127. o.

iskolába. Az erélyes lépések ellenére eredmény még nem történt, itt külön iskolát kellene alapítani a helyzet megoldásához, de ez már folyamatban van. Mindezek ellenére még sok negatív elem tapasztalható. Ilyen például, hogy sokan nem fejezik be a megkezdett osztály, mivel tavasszal, a jó idő beköszöntésekor elkezdnek vándorolni a szüleikkel, mint például a vályogvető cigányok. Sokan télen azért hiányoznak, mert nincs megfelelő ruházatuk. Ezen okoknak köszönhetően még mindig kevesen végzik el a nyolc osztályt.

A nevelés terén is vannak még gondok. Igen erős és „romboló” a családi befolyás. Az igazmondásra és a másik tulajdonának tiszteletben tartására nehéz rávenni őket. Otthonukban sokan dohányoznak. Viszont „*értelmi képességeik jók*”, tehát mindenképpen érdemes velük komoly szinten foglalkozni, sőt, szeretnek táncolni, rajzolni, énekelni vagy éppen „*gyönyörködni a természetben*”.⁵⁷ Az analfabetizmus felszámolása érdekében tanfolyamok indultak, de sajnos igen nagy közöttük a lemorzsolódás. Nem tudják végigkövetni a tanfolyamot. Kalocsán azonban 10 cigány közül 8 sikeresen levizsgázott az alapismereti tanfolyamon. Kiskunmajsán 14 cigány közül 7 tudott vizsgát tenni.

A népművelésen keresztül egyre nagyobb gondot fordítanak a romák oktatására. Ezek közül is kiemelkedik a kiskunhalasi Harangod-telepen végzett népnevelő munka. 1964-ben mintegy 30 alkalommal tartottak ott előadásokat. Filmvetítés 36, gyermekfoglalkozás 24, diavetítés pedig 8 alkalommal volt.

A cigányság élethelyzetének a javítására további feladatok szükségesek a megyei tanács szerint. A legfontosabb ezek közül a vándorcigányok letelepítése. Ez két okból szükséges. Egyrészt azért, mert csak ezzel a lépéssel teremthető meg az a környezet, amely kívánatos, vagyis a gyermekek iskolába járása, a munkaképesek munkába állítása. Különösen fontos azonban azért, mert „*megjelenésükkel szándékosan bomlasztják a telepi lakókat. Szavaikkal, fenyegetéseikkel sok esetben visszarántják azokat, akik rendszeres munkavégzésükkel már elkezdték az új életet.*”⁵⁸ Tovább kell folytatni a magyarok és a cigányok között is a felvilágosító és propagandamunkát. Ezek mellett enyhíteni kellene a 2/1965. számú ÉM. PM rendeleten, hogy az hatékonyabb legyen, és ne akadályozza a lakásépítkezéseket. Ezek alapján a vb arra kérte fel a megyei rendőrséget, hogy fokozottan ellenőrizték a cigánytelepeket, figyeljenek a mértéktelen alkoholfogyasztásra és az elburjánzott kártyázásra.

Természetesen a szemléleten is változtatnia kell a vezetésnek, egészen pontosan az alsóbb szerveknek. A munkaügyi, az egészségügyi és a művelődési osztályoknak előadásvázlatokat kell készíteniük a munka jelentőségéről, a munkavégzés fontosságáról, a kulturált életmód követelményeiről.⁵⁹ Gondoskodni kell arról is, hogy még szabad ég alatt levetítsék az ezekről szóló filmeket. A munkásszállásokon is gondoskodni kell arról, hogy a cigányokkal szemben ne érvényesüljön hátrányos megkülönböztetés, erről is filmet kell készíteni és levetíteni.

Kecelen az iskolai helyzetet tekintve is előrébb kell lépni, ezért a túlkoros cigánytanulóknak külön épületet és átmeneti osztályt kell létrehozni, de azt el kell érni, hogy az első osztályosok elvegyülve járjanak iskolába a többi tanulóval. Ez nem akármilyen elv, hiszen a liberalizmus egyik kedvenc elmélete valósult meg a szocialista kori Magyarországon, vagyis az, hogy a hátrányos helyzetűek a nem hátrányo-

⁵⁷ BKMÖL XXIII. 1/a. VB. jkv. 1965. 9. k. 128. o.

⁵⁸ Uo. 129. o.

⁵⁹ Uo. 130. o.

sakkal együtt tanuljanak. Természetesen voltak olyan települések, ahol a cigányság létfeltételeiért küzdők kiemelkedő munkát végeztek, és jó eredményeket értek el, ezek dicséretben részesültek. Ilyenek voltak például Kecskemét és Kiskunfélegyháza városok, rajtuk kívül Kiskunmajsa Községi Tanács VB elnökét és a cigánysztyályok pedagógusait a fáradtságos iskolai munkáért, valamint Kiskunhalas város népművelési felügyelőjét, és a Gózon István Művelődési Ház munkatársait is megjutalmazták a cigányok között végzett népnevelő munkáért.

Összefoglalás

Tanulmányomban a cigányság helyzetét igyekeztem bemutatni a második világháború utántól az 1960-as évek közepéig. Allításom az volt, hogy a szocialista időszakban igenis javult a cigányság helyzete, javultak életfeltételeik. Az eddigi tanulmányok ugyanis sokkal inkább a megkülönböztetésre és az elítéletekre – természetesen jogosan – hívták fel a figyelmet, semmint az elért eredményekre, vagy pontosabban fogalmazva, az integrálási törekvésre és azok hatásaira.

A fentiekben a szocializmus cigánypolitikáját is göröcső alá vettem. Azt próbáltam kideríteni, milyen viszonyt ápolt a szocialista pártvezetés a cigányokkal szemben, és ennek milyen eredményei és következményei lettek a későbbiek során. A kutatás során derült fény arra, hogy a szocializmus időszakát ketté kell választani a szerint, milyen cigánypolitikát is követtek a hatalmon lévők. 1956-ig lényegében ugyanaz a politikai felfogás uralkodott még a kommunista vezetők között is, mint amely az 1930-as és 1940-es években terjedt el Magyarországon, de amelynek gyökerei lényegében a XVIII. század közepétől eredeztethetők. Ez egyértelműen megtorló intézkedéseket, megtorló politikát jelent a cigánysággal szemben. A döntő változások az 1956-os forradalom után jelentkeztek, amikor egy új politikai garnitúra, illetve egy újfajta politikai mentalitás érvényesült a döntéshozatalok során. Ezt a gondolkodásmódot a tenni akarás, vagy legalábbis a helyzetbe bele nem nyugvás jellemezte, ezért komoly erőfeszítések folytak a cigányok élethelyzetének javítására. Megkezdődött a cigánytelepek felszámolása, fokozatosan munkát adtak a roma férfiaknak és nőknek is, amiknek következtében a hagyományos vándorló cigány életmód lassan-lassan, de megszűnt az országban. Fokozatosan beiskolázták a cigánygyerekeket, fejlesztették a közműhálózatot a romák által lakott területeken, az állandó orvosi vizsgálatokkal csökkentették a fertőzéseket. Elmondhatjuk, hogy az erőfeszítések hatására az életminőség javulása érezhetővé vált a cigányság körében is, de még korántsem érte el a többségi társadalom átlagának a szintjét. Nyilvánvaló azonban, hogy egy-két év, de még évtized alatt sem lehetett az évszázados hátrányokat leküzdeni, és az elmaradottságot felszámolni. A Bács-Kiskun megyei cigányság helyzetéről további kutatások szükségesek, hiszen erről az etnikai kisebbségről mindmáig viszonylag kevés történeti-levéltári tanulmány és forrásfeldolgozás született.

IRODALOM

- MEZEY Barna (szerk.)
1986 A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422–1985. Budapest.
- BÁRSONY János
2008 Romák sorsa az 1940-es évek második felében. Múltunk, 2008/1. 222–256. o.
- BERNÁTH Gábor (szerk.)
2002 Kényszermosdatások a cigánytelepeken (1940–1985). Budapest.
- FEITL István
2008 A cigányság ügye lekerült a napirendről. Múltunk, 2008/1. 57–572. o.
- GYERGYÓI Sándor
1990 Kirekesztéstől a beilleszkedésig. Debrecen.
- KÁLMÁN András
1946 A magyar cigányok problémája. Társadalmi Szemle, 1946/8–9. 656–658. o.
- POGÁNY György–BÁN Géza
1985 A magyarországi cigányság foglalkoztatási problémái. Munkaügyi Szemle 1958/5. 42–45. o.
- PURCSI Barna Gyula
2004 A cigánykérdés „gyökeres és végleges megoldása”. Debrecen.
- ROMSICS Ignác
2001 Magyarország története a XX. században. Budapest.
- SÁGHY Erna
2008 Cigánypolitika Magyarországon. Múltunk, 2008/1. 273–308. o.